

A náciizmus magyarországi üldözötteinek nyújtandó kártalanítás néhány nemzetközi jogi kérdése

Közismert, hogy a fasiszta Németország a második világháború előtt, de különösen a háború éveiben, a nemzetközi jogba ütköző cselekmények egész sorozatát követte el. Olyan politikát folytatott, amely szöges ellentétben állt a jog eszméjével és a különböző jogrendszerek alapvető tételes rendelkezéseivel. Ezek a jogsértések, amelyeknek milliók és milliók estek áldozatul, általános felháborodást váltottak ki és azt az igényt, hogy elkövetőiket büntetőjogilag vonják felelősségre. Az 1943. október 30-i moszkvai deklaráció már leszögezte, hogy a hitleri haderők által leigázott országokban elkövetett kegyetlenkedésekért felelős személyeket bíróság elé fogják állítani, az 1945. augusztus 8-i londoni egyezmény pedig megállapította a háborús bűnösök felelősségre vonásának konkrét szabályait. Az életben maradt háborús főbűnösök nagyrésze valóban el is nyerte méltó büntetését, sőt sokan az ún. kisebb bűnösök közül is, tény azonban, hogy ez a kérdés mindmáig nem nyert megnyugtató megoldást.

Sokkal nagyobb mértékben megoldatlan és elintézetlen egy másik, az előbbihez szorosan kapcsolódó problémakör, és pedig a náciizmus üldözötteinek nyújtandó kártalanítás kérdése. A hitleri fasiszmus hatalmának tetőpontján Európa nagy részére kiterjesztette uralmát és mindezekben a területeken kíméletlenül üldözte, sőt rendszeresen irtotta világnézeti, vallási, nyelvi vagy faji szempontok alapján a védtelen embereket, elsősorban a zsidóságot. Ennek a borzalmas fajirtásnak hatmillió áldozata volt, a halottak mellett azonban számításba kell vennünk azokat a százezreket, sőt milliókat is, akik bár túléltek a náciizmus terrorját, hozzátartozóik, egészségük és munkaképességük, valamint anyagi javaik elvesztésével szintén mérhetetlen károkat szenvedtek. Az alábbiakban az ő kártalanításuk kérdésével kapcsolatos néhány jogi problémára mutatunk rá. A jogszabályok rendelkezéseinek értelmezése és mikénti alkalmazása aligha tükrözi híven a mögötte rejlő emberi tragédiákat. Az üldöztetés miatt járó kártalanítás érvényesítése azonban jogi probléma, és éppen ezért a kérdés ismertetése során kizárólag annak jogi vonatkozásaira térünk ki.

I.

A fasiszta Németország által elkövetett nemzetközi jogsértéseket a nemzetközi jog szempontjából az 1945. augusztus 8-i londoni egyezmény 6. cikkének megfelelően három csoportba oszthatjuk:

a) a béke elleni bűncselekmények, nevezetesen a támadó, vagy nemzetközi szerződéseket, egyezményeket és biztosítókat megszegő háború előkészítése, kezdeményezése, illetőleg viselése, vagy bármely előbb említett háború véghezvitelére irányuló közös tervben, illetőleg összeesküvésben való részvétel;

b) *háborús bűncselekmények*, nevezetesen a háború törvényeinek és szokásainak megsértése. Ezek magukban foglalják egy megszállt terület polgári lakosságának legyilkolását, bántalmazását, rabszolgamunkára, vagy bármely más cél érdekében történő elhurcolását vagy bántalmazását, túsok megölését, köz- és magánvagyon fosztogatását, városok, városkák vagy falvak indokolatlan lerombolását vagy a katonai szükségesség által nem indokolt pusztítást, de nem korlátozódnak ezekre;

c) *az emberiség elleni bűncselekmények*, nevezetesen a gyilkosság, kiirtás, rabszolgaságra vetés, elhurcolás vagy bármely más, a polgári lakosság ellen a háború alatt vagy előtt elkövetett embertelen cselekedet, vagy a politikai, faji vagy vallási alapon történő üldözés a bíróság hatáskörébe tartozó bármely bűncselekmény végrehajtásaként vagy azzal kapcsolatban akár sértegette annak az országnak a jogrendjét, amelyben elkövették, akár nem.¹

A londoni egyezmény rendelkezései tehát olyan cselekmények megbüntetését célozzák, amelyeknek elkövetését a nemzetközi jog már a második világ-háborút megelőzően is tiltotta, ill. olyan bűncselekményeket, amelyeket az európai országok tételes jogrendszerei kivétel nélkül büntetni rendeltek. Igaz ugyan, hogy a fasiszta önkényuralom nem egyszer jogi formába öltöztetett olyan rendelkezéseket is, amelyek legélesebben szembenálltak az általános jog- és igazságérzettel, a sorozatos tömeggyilkosságok esetében azonban még ilyen — látszólagos — jogi alapról sem volt szó, hanem ezek elkövetése olyan parancsok, vagy utasítások alapján történt, amelyeknek jogellenes jellege elkövetőik előtt nyilvánvaló kellett, hogy legyen.

A londoni egyezmény szabályai csak annyiban jelentenek új jogot, amennyiben egy állam nevében eljáró természetes személyek nemzetközi bíróság által történő felelősségre vonásáról szólnak, és ezt az újítást a második világ-háború befejezésével kialakult sajátos helyzet, a fasiszta Németország feltétel nélküli kapitulációja következtében kialakult körülmények diktálták.²

Ami például a támadó háború megindításának kérdését illeti, aligha vitatható, hogy a jus ad bellum korlátozása, illetőleg megszüntetése, nem kapcsolható csupán az Egyesült Nemzetek Alapokmányához, hanem a nemzetközi jog hosszabb fejlődésének eredménye és kialakulásának útja a Nemzetek Szövetségének Egyezségokmányától a Briand—Kellogg Paktumhoz és onnan az Egyesült Nemzetek Alapokmányához vezetett. Az 1928-ban aláírt Briand—Kellogg Paktum kimondotta, hogy az aláíró államok — köztük Németország — „elvetik a háborút, mint a vitás nemzetközi kérdések rendezésének eszközt és lemondanak arról, hogy kölcsönös kapcsolataikban a nemzeti politika eszközeként alkalmazzák.” Bár a paktum nem írt elő hatékony szankciókat megsértésének esetére, a háborúindítás tilalmának érvényességéhez kétség nem férhet.³

¹ *Procès des Grands Criminels de guerre. Tribunal Militaire International. Documents Officiels. Tome I. 12—13. p.*

² A Nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróság döntésének meghozatalakor követett és a Bíróság által megfogalmazott elveket az Egyesült Nemzetek Szervezetében résztvevő államok többsége, valamint a nemzetközi jogi szakirodalom képviselőinek jelentős része a nemzetközi jog továbbfejlesztésének alapjául tekintette és kodifikációjukat javasolta. Az ezirányú kísérletek azonban — legalábbis ezideig — nem vezettek nemzetközi jogszabályok elfogadásához.

³ „A Briand-Kellogg Paktumig a háború a nemzetközi jog egyik intézménye volt, a Briand-Kellogg Paktum megkötésétől kezdve viszont a háborút a nemzetközi jog elleni főbenjáró bűnnek (haute trahison) tekintették.” Ezt az álláspontot fejtették ki a háborús főbűnösök nürnbergi perében a vád képviselői és ezt tette magáévá ítéletének meghozatalakor a Nemzetközi Katonai Bíróság is.

A hadijogot, a jus in bello-t, ezt az 1899-es és 1907-es hágai békekonferenciák során kodifikálták — éspedig Németország részvételével — megállapítva mind az ellenségeskedések megkezdésének, mind pedig azok megszüntetésének, valamint a hadműveletek során az ellenséges állam haderőinek tagjai és a polgári lakosság irányában tanúsítandó magatartás szabályait.⁴

A hadműveletek folyamán elfogott katonai személyekkel szemben tanúsított embertelen bánásmód és a megszállt területek polgári lakosságának élete és javai ellen elkövetett bűncselekmények tehát szintén a nemzetközi jognak a második világháború előtt alkotott írott szabályaiba ütköznek.

Külön kell foglalkoznunk az emberiség ellen elkövetett bűncselekményekkel. A gyilkosság, kiirtás, rabszolgaságra vetés stb. nyilvánvalóan sértette az európai országok jogrendszerének alapvető elveit, tételes rendelkezéseit, de ezen túlmenően a hadijogot is, mely ugyancsak tiltja a gyilkolást, az elhurcolást, a rabszolgaságra vetést stb. A vallási meggyőződés tiszteletben tartásának kötelezettsége nyilvánvalóan magába foglalja a vallási alapon történő üldözés tilalmát is. A szűkebb értelemben vett háborús bűncselekményeket és az emberiség elleni bűncselekményeket, vagyis a Londoni Egyezmény 6. cikkének b) és c) kategóriáiba tartozó bűntetteket éppen ezért nehéz pontosan elhatárolni egymástól. A kettéválasztás és a megkülönböztetés indoka az volt, hogy a hitleri kormányzat és szervei számtalan olyan jogellenes cselekményt követtek el, amelyek nem álltak közvetlen összefüggésben a háborúval és így — szigorúan véve — a hadijog szabályait sem lehetett volna rájuk alkalmazni, megbüntetésükhöz viszont alapvető érdekek fűződtek. Ide kell sorolni a német állampolgárok ellen, valamint a német kormány kényszere alatt és annak utasítására az ún. csatlós államokban elkövetett bűncselekményeket. A csatlós államok területe nem fegyveres harc, nem háború, hanem más eszközök és módszerek alkalmazásával került a német kormány ellenőrzése alá, bár ezek között a fegyveres erőszakkal való fenyegetésnek igen jelentős szerep jutott és Magyarország esetében — 1944. március 19-én — nyílt katonai megszállással végződött. Miután azonban Magyarország és a Német Birodalom között 1944. március 19-én nem következett be hadiállapot, a magyarországi deportálásokat nem vonták a szűkebb értelemben vett háborús bűncselekmények fogalma alá.⁵

Igaz ugyan, hogy az emberiség elleni bűncselekményeket a nemzetközi jog 1945. előtt nem kodifikálta, de ilyen jellegű és arányú bűncselekménysorozatra azelőtt nem is volt példa az európai történelemben, tehát a nemzetközi jogi szabályozás szükségessége sem merült fel, annál kevésbé mivel a szóbanforgó cselekményeket valamennyi európai ország jogrendszere — Németországot is beleértve — kivétel nélkül a legszigorúbb büntetésekkel sújtotta, tehát az elkövetők személyére és az elkövetés helyére való tekintet nélkül bűncselekmények voltak. Az új elem éppen a bűncselekmények tömegessé válása, rendszeressé tétele volt.

⁴ L. a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól alkotott szabályzatnak az ellenséges állam területén gyakorolható katonai hatalomról szóló 42, 43, 46 és 47. cikkeit. A szóbanforgó egyezmény 3. cikke azt is leszögezi, hogy az említett szabályzat rendelkezéseit megszegő hadviselő fél kártalanítással tartozik.

⁵ Magyarország német megszállására vonatkozólag l. a szerzőnek „Völkerrechtliche Lage Ungarns nach dem 19. März 1944” című tanulmányát Budapest. 1965. A náciizmus magyarországi üldözöttei bizottságának kiadása. Erre a kérdésre e tanulmány II. pontjában még visszatérünk.

A nemzetközi jog az államok egymásközi kapcsolatait szabályozza. Alanyai az általános szabály szerint államok. Nemzetközi jogi deliktum — az államoknak a nemzetközi jog rendelkezéseit és más államoknak e jog által védett érdekeit sértő magatartása — ennek megfelelően államok egymás közötti viszonylatában fordul elő. A természetes személyek ellen elkövetett jogsértések azonban szintén nemzetközi jogi deliktumnak minősülnek, ha károsultjai, áldozatai más nemzetközi jogalanyok, más államok polgárai. Annak következtében, hogy az emberiség ellen elkövetett bűncselekmények áldozatainak túlnyomó többsége nem Németország, hanem más államok polgárai közül került ki, e bűncselekményeknek nemzetközi jelleget adott, megítélésük tehát joggal került nemzetközi fórum ítélőszéke elé.⁶

A fasiszta német kormány nemzetközi jogi felelőssége, ha a Német Birodalom jelenleg is fennállana, tehát összetett volna. Egyrészt felelőséggel tartozna azon államoknak okozott károkért, amelyeket a nemzetközi jog előírásaival ellentétben, nemzetközi szerződéseket, egyezményeket és biztosítékokat megszegő módon támadott meg, felelős volna továbbá azokért a hadijogba ütköző cselekményekért, amelyeket a háborúk során a haderőihez tartozó személyek elkövettek és végül felelős mindazokért a jogellenes cselekményekért, amelyeket a hadműveletektől függetlenül a náciizmus más népek és fajok ellen irányuló politikájának végrehajtásaként *német hivatalos szervek utasítására vagy kezdeményezésére* követtek el mindazokban az országokban, amelyek átmenetileg a hitleri kormányzat uralma alá kerültek.⁷ A tanulmány további részében csak az emberiség ellen elkövetett bűncselekményekért való felelősség, illetőleg az ezekért járó kártalanítás problémáival fogunk foglalkozni.

II.

Miként Európa számos államában, Magyarországon is több százezer áldozata volt a hitleri fasizmusnak. Bár az országot a Német Birodalom a maga oldalára kényszerítette és a Horthy rendszer kormányai igyekeztek Hitler követeléseinek eleget tenni, a német agressziót mégsem kerülhették el: — Magyarország német katonai megszállás alá került. A német megszálló hatóságok intézkedései következtében magyar állampolgárok tízezrei és százezrei vesztették életüket a koncentrációs táborokban, mások testi épségükben, egészségükben megrokkantan, mindenükből kifosztva vészelték át a hitlerizmus uralmát. Az élet és a testi épség elvesztése mellett természetszerűleg eltörpülnek az üldözöttek vagyoni kárai, ezek azonban számszerűleg igen jelentősek és feltétlenül említést érdemelnek, hiszen igazi kártalanítás tulajdonképpen csak ezen a területen nyújtható.

⁶ Nemzetközi jogi deliktumnak minősül a szó tágabb értelmében véve a nemzetközi jog alanyainak felróható minden olyan cselekmény vagy mulasztás, amely a nemzetközi jog szabályait sérti. Miután a nemzetközi jog az államok egymás közötti kapcsolatait szabályozza, a más államok polgárai iránt tanúsított és a nemzetközi jog normáival ellentétes magatartást nemzetközi jogi deliktumnak kell tekintenünk.

⁷ A nemzetközi jog a szuverén államok kapcsolatait rendezi. A Németország által fegyveres erőszak útján megszállt államok területén érvényesülő legfőbb hatalom — ha ideiglenesen is és átmenetileg is — a német birodalom kormányának hatalma volt. Következésképp a nemzetközi jogi felelősséget mint az egyedüli szuverén hatalom birtokosa, a német birodalmi kormány viseli a háború folyamán hatalmába került területeken elkövetett minden nemzetközi jogba ütköző cselekményért, bármennyi látszatfüggetlenséget is engedélyezett az általa támogatott ún. csatlós vagy quisling kormányoknak.

A kérdés nemzetközi jogi megítélése szempontjából hangsúlyoznunk kell, hogy — a német propaganda állításaival ellentétben — Magyarország német megszállása nem a két érdekelt állam kormányának megegyezése alapján következett be. A megszállás végrehajtását Hitler Horthy beleegyezése nélkül, sőt határozott tiltakozása ellenére rendelte el, vagyis egy másik állam épsége, politikai függetlensége ellen irányuló agressziót követett el.⁸ Az a körülmény, hogy Horthy a klessheimi tárgyalások utolsó szakaszában megváltoztatta a lemondási szándékát és hajlandónak mutatkozott a német kormánnyal való együttműködésre, nem jelentett a két állam között megegyezést, közvetlen erőszakon és megtévesztésen alapult. Horthynak nem volt joga arra, hogy kormányának jóváhagyása nélkül nemzetközi egyezményt írjon alá, de kétségtelen tény, hogy ilyet nem is tett.⁹

A megszállás következtében Magyarország maradék függetlenségét elvesztette. A közvélemény megtévesztése és a megegyezés látszatának fenntartása érdekében Horthy által kinevezett bábkormány kizárólag Veesenmayernek, a „Birodalom teljhatalmú megbízottjának” irányítása és ellenőrzése mellett működhetett.¹⁰ „Veesenmayer volt Magyarország igazi uralkodója — álla-

⁸ Annak idején — 1944. márciusában — a német kormányzat mindent elkövetett, hogy a Magyarország elleni agresszió jellegét megmászítsa és a katonai megszállást a két ország kormánya közötti megegyezés következményének tüntesse fel. Ez azonban nem volt más, mint a tények nyilvánvaló meghamisítása. A katonai megszállás Magyarország teljes beolvasztását készítette elő. A Német Biztonságügyi Hivatal egyik memoranduma, amelynek javaslatait Hitler a megszállás módozatainak előkészítésénél figyelembe vette, nyíltan leszögezte: „A Birodalom oldaláról nézve távoli perspektívában a magyar térségnek mint a régi Habsburg hatalmi terület egyik lényeges részének a *bekebelezése elengedhetetlen*” (kiemelés tőlem H. G.). (Procès des Grands Criminels de guerre. D. 679 T. XXXV. 364. p.) A memorandum a nyílt katonai megszállással szemben a Kállay kormány megbuktatására és új, a németeket fenntartás nélkül kiszolgáló kormány kinevezésére helyezte a súlyt. „Ennek a kormányváltozásnak államcsínyszerű végrehajtását úgy kell megszervezni — folytatja a memorandum — hogy a közvélemény a kormányzó autoritatív elhatározása következtében *ne nyerjen bepillantást a tényleges összefüggésekbe* és hogy ellentétes erők ne érvényesülhessenek.” (Üo.) A közvélemény megtévesztése, az agresszió eltitkolása, ill. leplezése tehát lényeges része volt a katonai megszállás végrehajtásának.

⁹ A klessheimi találkozóról számos emlékirat, feljegyzés készült és több történeti munka foglalkozik vele. E források értéke és megbízhatósága természetesen különböző. Horthy emlékiratai (Ein Leben für Ungarn. Bonn Athenäum 1953. 327. p.) több évvel a szóbanforgó esemény után íródtak, pontosságuk tehát kétségbevonható. Kállay emlékiratai (Hungarian Premier. Columbia University Press, New York. XXXIV. 518. p.) lényegében Horthy közléseire támaszkodnak. Ribbentrop a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróság előtt tett vallomásaiban (Nazi Conspiracy and Agression. Gruppement B. United States Government Printing Office. Washington. 1948. 1208—1211. pp.) megemlékezik a klessheimi tárgyalásokról, de a feltett kérdésekre adott válaszai — a jegyzőkönyvből kitűnően — rendkívül bizonytalanok és pontatlanok. Macartney, C. A.: October Fifteenth. A History of Modern Hungary (1929—1945. I—II. köt. Edinburgh University Press 1957.) c. könyvében a klessheimi találkozóról is részletesen beszámol szóbeli értesülések és kiadatlan feljegyzések alapján, munkája azonban nem tekinthető hiteles forrásnak.

Rendelkezésünkre áll azonban két részletes és amellet majdnem egyidejű beszámoló a klessheimi találkozóról. Az egyik Szombathelyi Ferencnek, a magyar honvédség vezérkari főnökének feljegyzése (Horthy kabinet-irodájának anyaga 2 cs. A I./32 t. Kiadva: Magyarország és a második világháború c. kötetben. Budapest, Kossuth. 1959. 452—459. p.) — a másik pedig a március 19-én Budapesten tartott koronatanács jegyzőkönyve, amelyen Horthy számolt be Hitlerrel folytatott tárgyalásairól és amely kísérte több tagjának kiegészítő megjegyzéseit is tartalmazza. (Kiadva: Horthy Miklós iratai. Bp. Kossuth, 1962. 422—430.) E két okmány egyike sem készült a nyilvánosság számára, távol állt tehát tőlük minden szépítési szándék. A lényeges kérdésekben mindkettő teljesen azonos és egybehangzó megállapításokat tartalmaz és amellet egymást ki is egészítik.

¹⁰ Veesenmayer kinevezési okmánya szerint „a Birodalom teljhatalmú megbízottja felelős minden politikai fejleményért Magyarországon és utasításait a birodalmi külügyminiszter

pította meg a Nürnbergi Katonai Bíróság a Wilhelmstrasse-perben hozott ítéletében —. Feladata elsősorban abban állt, hogy előírja a magyar kormány számára a követendő politikai irányvonalat és hogy a vezető állásokat olyan személyekkel töltesse be, akik elegendő biztosítékul szolgálnak a politika érélyes végrehajtása tekintetében.”¹¹ A tényleges hatalmat a német kormány jól kiépített megszállási rendszer révén gyakorolta Magyarországon, mely szuverenitásának egyes látszólagos elemei dacára — a Német Birodalom tartományává süllyedt. Ribbentrop külpolitikája — ismét a Wilhelmstrasse-perben hozott ítéletet idézzük — arra irányult, hogy . . . „a külvilág előtt eltitkolja azt aényt, hogy az igazi hatalom (t. i. Magyarországon — a szerző.) a náci kormány kezében volt.”¹² A külvilág és belső közvélemény megtévesztését szolgáló intézkedések tehát mitsem változtatnak azon a tényen, hogy Magyarország német katonai megszállás alatt állott. A katonai megszállásra pedig vonatkoztak a hágai szabályzat fentebb idézett rendelkezései, amelyeket a hitleri kormányzat köteles lett volna Magyarországon is betartani.

A katonai megszállás következtében a Magyarország területén ténylegesen érvényesülő szuverén hatalom a Német Birodalom volt. Nemzetközi jogi szempontból tehát a Német Birodalom és kormánya felelős volna az 1944. március 18—19-én végrehajtott nemzetközi jogellenes lépése valamennyi következményéért, még akkor is, ha az adott időpont után Magyarországon elkövetett jog- és erkölcsellenes cselekmények végrehajtásában német hatóságok és közegek közvetlenül nem vettek volna részt.

Kétségtelen tény azonban, hogy a faji, vallási vagy világnézeti alapon történő üldözés, a magyar zsidóság teljes jogfosztása, elhurcolása és nagy részének elpusztítása a birodalmi kormány elhatározása nyomán, német hatóságok és közegek közvetlen közreműködésével történt. A német kormány volt az, mely

a) a magyar zsidóságnak kényszerszermunkára való elhurcolását és ezzel kapcsolatban fizikai megsemmisítését elhatározta és ennek végrehajtását katonai erő alkalmazásával, illetőleg kilátásba helyezésével biztosította.

Ismeretes, hogy német részről már 1944. március 19-e előtt is több ízben követelték, hogy a magyar kormány tegyen határozott intézkedéseket a zsidóság ellen, így maga Hitler is, aki 1943. április 17-én kijelentette Horthynak: „Úgy kell kezelni őket, mint a tuberkulózis bacilusait.”¹³ „Azok közé az okok közé, amelyek Hitlert arra késztették, hogy Magyarországot ily módon (ti. megszállás útján — a szerző) — a szuverén állam legfőbb jogától megfosssa” — állapítja meg a Wilhelmstrasse-perben hozott ítélet — „tartozott az is, hogy elégedetlen volt a zsidók irányában követett magyar politikával. Magyarország vált az európai zsidóság fő menedékhelyévé, mely a németek és csatlósai által megszállt országokból menekülni volt kénytelen.”¹⁴ A német propaganda-

útján kapja. A Birodalom teljhatalmú megbízottjának biztosítania kell, hogy az ország teljes igazgatását mindaddig, amíg német csapatok vannak ott, az új nemzeti kormány az ő irányítása (kiemelések tölem H. G.) alatt végezze minden területen . . .” N. G. 2947. Trials of war criminals before the Nuernberg Military Tribunals. „The Ministries Case” Washington US. Gov. Printing Office 1952. Vol. XIII. 336. p.

¹¹ L. a Wilhelmstrasse perben hozott ítélet szövegét. KEMPNER, R. M.—HAENSEL C.: *Das Urteil im Wilhelmstrassen Prozess*. München Alfons Bürger V., 1950. 173. p.

¹² KEMPNER—HAENSEL: i. m. 175. p.

¹³ *Proces des Grands Criminels de Guerre*. D. 736. XXXV. 428. p.

¹⁴ KEMPNER—HAENSEL: i. m. 170. p.

minisztérium 1944. augusztus 23-án kiadott tájékoztatója szerint „március 19-e után a legfontosabb kérdés, mely Magyarországon megoldásra várt, a zsidókérdés volt. Érthető, hogy március 19-e után a *német hatóságok* (kiemelés tőlem — H. G.) minden erőfeszítést megtettek, hogy kiküszöböljék a zsidó elemet olyan alaposan és gyorsan, amennyire ez csak lehetséges volt.” Ami a katonai erőszak és kényszer kérdését illeti, Hitler 1944 június 6-án a nála látogatást tévő Sztójay-nak kijelentette, hogy az SS csapatok a zsidókérdés teljes megoldásáig nem hagyják el Magyarországot. Ha a magyarok akadékoskodnak, újabb egységeket irányít az országba és teljes megszállási rendszert fog bevezetni.¹⁵

b) *Ugyancsak a fasiszta német kormány volt az, mely a zsidóellenes intézkedéseket, rendeleteket kiadó magyar állampolgárságú személyek kinevezését kikényszerítette és későbbi letartóztatásukat megakadályozta.*

Sztójay elnöklete alatt megalakult magyar bábkormányban Endre László és Baky László államtitkárok foglalkoztak elsősorban a zsidóság deportálásával. Az ő kinevezésükre a német kormány határozott követelése alapján került sor. „I wouldn't speak of reservations — vallotta ezzel kapcsolatban Veessenmayer — but actual terms were stipulated.”¹⁶ Endre és Baky Horthy által tervezett későbbi letartóztatását Ribbentrop 1944. július 17-i ultimátuma akadályozta meg.¹⁷ Szálasi, az ország 1944. október 15-e utáni diktátora, naplójában feljegyezte Veessenmayer június 24-én tett kijelentését, miszerint „a német vezetés becsületbeli ügyvéde tette, hogy a két embert ne ejtsék el. A német vezetőség nem fogja eltérni azoknak az embereknek az elbocsátását, akik mint különösen Baky, teljesítették a Birodalom iránti kötelességüket.”¹⁸

c) *A náci német kormány nemcsak követelte a zsidóellenes rendeletek és más jogszabályok meghozatalát, hanem azok szövegét előírta. Speciális rendőri szervei dolgozták ki a deportálásokra vonatkozó terveket, sőt azok végrehajtását a Sztójay-kormány rendeleteinek megjelenését megelőzően elkezdték, azt közvetlenül a helyszínen ellenőrizték és a szükséges szállítóeszközökről gondoskodtak.*

Megállapították, hogy a Sztójay-féle bábkormány által kiadott zsidóellenes rendelkezések szövegészét a Belügyminisztériumba beosztott S. D. „szakértők” (Krumey, illetőleg Hunsche) irányították.¹⁹ Tisztázást nyert az is, hogy bár az üldözöttek kényszerlakóhelyére vonatkozó 1610/1944. M. E. rendelet 1944. április 28-án jelent meg, a hadművelleti területeknek minősített és a német katonai parancsonokok közvetlen ellenőrzése alatt álló körzetekben a deportálás jóval előbb — április 16-án — megindult,²⁰ sőt Munkácson 1944. április 18-án már be is fejeződött.

¹⁵ MACARTNEY, C. A.: *October fifteenth. A History of Modern Hungary.* Edinburgh University Press II. köt. 250. p.

¹⁶ *The Ministries Case.* Vol. XIII. 497. p.

¹⁷ „Ha a kormányzó intenciói megvalósulnak, a Führer haladéktalanul vissza fogja hívni a birodalmi megbízottat és meg fogja tenni a hasonló esetek megakadályozása érdekében szükséges intézkedéseket... A Führer elvárja, hogy a magyar kormány haladéktalanul intézkedéseket tegyen a budapesti zsidóság ellen.” N. G. 2739.

¹⁸ MACARTNEY i. m. II. köt. 308. p. 4. sz. jegyzet.

¹⁹ A Krumey és Hunsche vádlottak ellen a Frankfurt am Main-i esküdtszék előtt 1964-ben lefolytatott büntetőperben benyújtott vádirat idézi Veessenmayernek 129 sz. 1944. március 22-én kelt távirati jelentését, amelynek szövege a következő: „Kontrolle Handhabung Ungarischer Judengesetze dadurch sichergestellt, dass Sachbearbeiter des SD mit Staatssekretär im Innenministerium László Endre in dauernder persönlicher Fühlungsnahme und bei Ausarbeitung und Durchführung von Verordnungen beratend mitwirkt.”

²⁰ L. VEESSENMAYER 1944. április 23-i jelentését. N. G. 2233. *The Ministries Case* Vol. XIII. 348—349. p.

d) Az embertelen intézkedések legfőbb haszonélvezője a fasiszta német kormány volt, amelynek a deportálások végrehajtásához „rendkívüli fontosságú állami érdekei” fűződtek.

A háború utolsó időszakában a német hadiiparban mutatkozó munkaerőhiányt a hitleri kormányzat kényszer- és rabszolgamunkásokkal akarta kiküszöbölni. Hitler egy 1944. április 6-án és 7-én Berlinben tartott tanácskozás alkalmával kijelentette: „Ha a munkások toborzásával kapcsolatban nehézségek vannak, személyesen fog érintkezésbe lépni az SS birodalmi vezetőjével és kérni fogja, hogy a kívánt munkaerőt kb. 100 ezer fővel emelje úgy, hogy megfelelő számú zsidó kontingenst bocsát rendelkezésre Magyarországból.”²¹ A deportálásokhoz szükséges vasúti gördülőanyag biztosítása érdekében Wolff SS Obergruppenführer Hitlernek arra a parancsára hivatkozott, mely szerint „a szállító eszközök vonatkozásában — ha kivételesen fontos állami érdekekről van szó — a hadsereg csak akkor igényelhet prioritást, ha előnyomulóban van.” Nyilvánvaló tehát, hogy a magyar zsidóság deportálását a német kormány „kivételesen fontos államérdek”-nek tekintette.

Mindezeket a tényeket, amelyeket hivatalos okmányok egész sorával lehet bizonyítani, már a háborús főbűnösök perében eljáró Nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróság — tehát egy nemzetközi jogi fórum — is elismerte, amikor tanúkat hallgatott ki a magyar zsidóság deportálására vonatkozólag.²² Az ún. Wilhelmstrasse-perben az amerikaiakból álló Nürnbergi Katonai Bíróság — tehát egy ugyancsak a nemzetközi jog alapján eljáró testület — ítéletének Veesenmayerre vonatkozó részét éppen e tényekre alapította.

Azoknak a háború utáni népbíróság elé állított és elítélt magyar állampolgárságú személyeknek a cselekményei, akik a deportálások és más embertelen cselekedetek végrehajtásában közreműködtek, végső fokon a német megszálló hatóságok tevékenységének voltak a részei. A magyar háborús bűnösök bűncselekményeiket idegen hatalom szolgálatába állva, annak ügynökeiként követték el. Veesenmayer fentebb idézett kijelentésében nyíltan megmondotta, hogy nem lehet szó azok elbocsátásáról, akik „a birodalom iránti kötelességüket teljesítették.” A zsidóság üldözése a fasiszta Németország politikájának egyik alapvető célkitűzése volt, végrehajtása a fasiszta német államgépezet feladata és azok az idegen állampolgárok, akik ebben részt vettek, mintegy a fasiszta államgépezet külső közegei voltak. Veesenmayer a német kormány teljhatalmi megbízottjaként szerepelt Magyarországon, a német külügyminisztérium tisztviselője volt és annak utasítása szerint járt el. Személyes bűnösségének megállapítása és a Wilhelmstrasse-perben történt elítélése — másfél évvel a magyar békeszerződés aláírása után — a német kormány felelősségének nemzetközi jogi megállapítását jelenti az 1944. március 19-e után Magyarországon elkövetett, s az emberiségbe ütköző bűncselekmények miatt.

A náciizmus üldözöttei a németek által megszállt Magyarországon ugyanolyan sérelmeket szenvedtek, mint azok az üldözöttek, akiknek hazája háború folytán került a hitleri kormányzat uralma alá. Ezek a cselekmények ugyanúgy részei voltak a más népek feletti uralom megszervezésére irányuló hitlerista összeesküvésnek, a nemzetközi jog rendelkezéseivel ellentétesen kitervelt és

²¹ L. R—124(USA), valamint PS 3720(USA 220) jelzésű okmányokat.

²² L. *Procès des Grands Criminels de guerre*. T IX. 654. p.; X. 425. p.; XV. 443. p.; XIX. 540—541. p, valamint 616—617. p.

végrehajtott hódító politikának, mint a támadó háborúk vagy a hadijogba ütköző cselekmények. Nem vitás, hogy az az embertelen bánásmód, az a faji, vallási vagy világnézeti alapon történő üldözés, amelyben a hitleri kormányzat a hatalmába került területek lakosságának különböző rétegeit részesítette, a nemzetközi jogba ütközött s hogy azért a felelősség a fasiszta (náci) Németországot terheli. Az üldözések következtében elszenvedett sérelmek elbírálása és orvoslása tehát szintén a nemzetközi jog alapján kell, hogy történjen.

III.

A nemzetközi jogi deliktumok körén belül a hagyományos felfogás — az államon belüli joggal ellentétben — nem tett különbséget és nem osztotta fel ezeket a magánjogi deliktumok és a büntetőjogi deliktumok, azaz a bűncselekmények kategóriáira. E kérdés megítélése terén az utóbbi évtizedek folyamán lényeges változás következett be, amennyiben már a második világháború előtt, de különösen azután kísérletek történtek a szó igazi értelmében vett nemzetközi büntetőjog kialakítására, bizonyos nemzetközi deliktumoknak nemzetközi bűncselekményekké való minősítésére, anélkül azonban, hogy ezek a törekvések általánosan elfogadott eredményre vezettek volna.²³

Nem kívánunk ez alkalommal a nemzetközi büntetőjog rendkívül bonyolult és sokat vitatott problematikájában elmélyedni, annál is kevésbé, mert hiszen a náciizmus üldözötteinek nyújtandó kártérítés kérdése nem a nemzetközi büntetőjog területéhez tartozik, bármennyi bűncselekmény is előzte meg, ill. vetette fel a kártalanítás problémáját. E probléma rendezésére hivatott elvek és szokásjogi szabályok a nemzetközi közjognak nem új normái, hanem éppen ellenkezőleg a nemzetközi jog „klasszikus”, általánosan elismert és elfogadott szabályainak részét alkotják, amelyek tekintetében a szakirodalom is lényegében egységes álláspontot foglal el és amely igen gazdag nemzetközi joggyakorlatra támaszkodhat.

„A nemzetközi jog elve, valamint a jog általános fogalma, miszerint valamely kötelezettség bárminő megsértése magában hordja a jóvátétel kötelezettségét,” szögezte le az Állandó Nemzetközi Bíróság.²⁴ A nemzetközi jog tudományának művelői is egybehangzóan állapítják meg, hogy a nemzetközi jog alanyai az általuk elkövetett jogsértésért felelősséggel tartoznak és kötelesek a nemzetközi jogba ütköző cselekményeiknek másokra hátrányos következményeit elhárítani, illetőleg ezekért megfelelő kártérítést nyújtani.

„Valamely állam jogsértő magatartása jogkövetkezményként a jóvátétel kötelezettségét vonja maga után és a sértett állam oldalán megfelelő igényt teremt. A kötelezettség és az igény közvetlenül és minden további nélkül a nemzetközi szokásjogból fakad...”²⁵ A kártérítési kötelezettség alapja tehát a

²³ A nemzetközi büntetőjog irodalmában utalnunk kell mindenek előtt V. Pella és H. Donnedieu de Vabres munkáira. Figyelemreméltó mű TAYLOR, T.: *Die nürnbergi Prozesse*. Zürich, Európa V. 1950.; POLTORAK, Á. I.: *Nürnbergszkij processz* Moszkva, Izdatyelsztvo Nauka, 1966. 351. p. A magyar irodalomból SZABÓ Imre: *A nürnbergi per és a nemzetközi büntetőjog*. Oficina 1946. 49. p.; SEBESTYÉN P.: *Az emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények, az Egyesült Államok kölcsönös biztonsági törvénye és a nemzetközi jog*. Jogtudományi Közlöny, VIII. 1953. 440—450. p.

²⁴ CPJL. Série A n. 17. 29. p.

²⁵ STRUPP—SCHLOCHAUER: *Vörterbuch des Völkerrechts*. Berlin, Walter de Gruyter. I. köt. 337. p.

nemzetközi szokásjog, mely a jogsértő államot az általa okozott károk megtérítésére kötelezi. Nincs igaza Kelsennek, aki szerint a nemzetközi jog nem állapítja meg a kártérítés módját és mértékét, amelyet csupán a jogsértő és a sértett állam közötti partikuláris egyezmény rendezhet. A nemzetközi bírói gyakorlat ugyanis, amelyből a szokásjogi szabályok a legbiztosabban kiolvashatók a jóváteételre, illetőleg a kártalanításra vonatkozólag már hosszabb idő óta kikristályosodott normák fennállását bizonyítja.²⁶

Az államok nemzetközi jogi felelőssége magában foglalja az elkövetett jogsértések hátrányainak kiküszöbölését, az erkölcsi és az anyagi károk megtérítését. Az azonos jellegű és súlyú cselekményekért való felelősség mértéke a dolog természetéből folyóan azonos és ennek következtében a kártérítési kötelezettség is. „Általános elv — szögezte le az Állandó Nemzetközi Bíróság a *Chorzówi gyár ügyében* —, mely magának a jogellenes cselekménynek fogalmából keletkezik és amely kirajzolódik a nemzetközi gyakorlatból, nevezetesen a döntőbíráskodás gyakorlatából, az, hogy a kártérítésnek, amennyire csak lehet, el kell törülnie a jogellenes cselekmény valamennyi következményét és helyreállítani azt az állapotot, amely feltehetően létezett volna, ha a mondott cselekményt nem követték volna el.”²⁷

A hagyományos — még Grotiusra visszanyúló — nemzetközi jogi szakirodalom azt az álláspontot követte, miszerint a nemzetközi jog megsértése csak akkor vonja maga után az elkövető állam felelősségének megállapítását, ha az állam részéről vétkes cselekvés vagy mulasztás forog fenn. *Qui in culpa non est, natura ad nihil tenetur* — mondotta Grotius. Az újabb irányzatok képviselői közül többen az objektív felelősség álláspontjára helyezkednek, illetve a kettő kombinációján alapuló nézeteket fejtenek ki.²⁸

A vétkeség, illetőleg az objektív felelősség elemzése azonban az általunk vizsgált kérdés szempontjából teljességgel mellőzhető, mivel a náci üldözések átgondolt egységes terv szerint kerültek végrehajtásra. Nem mulasztásról vagy gondatlanságról, hanem a nemzetközi joggal és a különböző jogrendszerek alapvető elveivel való határozott és nyílt szembefordulásról volt szó. A hitleri Németország felelőssége tehát a legszigorúbb vétkeségi elv alapján álló felfogás szerint is minden kétséget kizáróan megállapítható. E felelősséget csak súlyosbítja az a körülmény, hogy a náci üldözés, a különböző embertelen intézkedések nem egyes ún. felelőtlen elemek akciói voltak, hanem az akkori német kormány politikájának végrehajtását jelentették, mely más népek és fajok leigázására, illetőleg kiirtására irányult.²⁹ Ennek folytán tehát a közvetett, ill. a közvetlen felelősség közötti megkülönböztetéssel sem kell foglalkoznunk, mivel a náci üldözések esetében minden kétséget kizáróan a hitleri Németország közvetlen felelősségéről van szó, állami szerveinek ténykedéséért. Hangsúlyoznunk kell, az állam nemcsak végrehajtó szerveinek ténykedéséért tartozik felelősséggel, hanem jogalkotó, ill. bírói szerveinek aktusaiért is felel a nemzetközi joggal ellentétes belső jogszabályok meghozataláért, sőt azért is, ha olyan belső jog-

²⁶ L. VERDROSS, A.: *Völkerrecht*, Wien, Springer, 1955. 318. p.

²⁷ CPJI. Série A. n. 17. 47. p.

²⁸ Az objektív felelősség elvének alapjára helyezkednek Anzilotti és Guggenheim, míg Schoen és Strupp cselekmények esetében az eredmény felelősség, mulasztások esetében a vétkeségi elvet követi. A hagyományos — Grotiust követő — irányzat hívének tűnik R. Ago.

²⁹ Más kérdés az, hogy e cselekmények közvetlen végrehajtói személy szerint is bűnösök és nem hivatkozhatnak felsőbb parancsra vagy utasításra, mivel ezek jogellenes jellege minden ép érzékű egyén előtt nyilvánvaló kellett, hogy legyen.

szabályokat ad ki, amelyek miatt „végrehajtó szervei és bíróságai nincsenek abban a helyzetben, hogy a nemzetközi jognak megfelelően járjanak el.”³⁰

Az általános szabályok szerint a nemzetközi jogi deliktum sértettjei végső fokon a nemzetközi jog alanyai, tehát az államok. Valamely állam nemzetközi jogba ütköző magatartása azonban közvetlenül magánszemélyeket is érinthet, s hogy milyen sokakat és hogy milyen súlyos mértékben, azt nem csupán a régi jogesetek, hanem mindenek előtt a hitlerizmus története bizonyítja. Idegen állampolgárságú magánszemélyek is lehetnek tehát nemzetközi jogellenes cselekmények károsultjai, — az emberiség elleni bűncselekmények esetében pl. mindig ilyesmiről van szó — akik ennek megfelelően kártérítés iránti igényekkel felléphetnek a kártérítésre kötelezett állam hatóságai előtt. A náci Németország nemzetközi jogellenes magatartása számtalan magánszemély életét, szabadságát és javait súlytotta, akiknek tehát szintén egyénileg van joguk kártérítésre. A kártérítési kötelezettség — mint később részletesebben látni fogjuk — a Német Szövetségi Köztársaságot terheli. E kötelezettséget a Német Szövetségi Köztársaság a Bonnban 1952. május 26-án kelt „Vertrag zur Regelung aus Krieg und Besatzung entstandener Fragen” az ún. bonni megállapodások negyedik részében, valamint az NSZK és Izrael állam között 1952. szeptember 10-én kelt megállapodás mellékletét képező 1. sz. hágai jegyzőkönyvben kifejezetten elismerte. Természetesen ahhoz, hogy a jogosultak ezzel kapcsolatos igényeiket érvényesíthessék, arra van szükség, hogy a kártérítésre kötelezett állam — tehát mint előbb említettük a Német Szövetségi Köztársaság — belső jogrendszere megfelelő jogorvoslati lehetőségeket nyújtson a kárt szenvedett személyek részére. A náciizmus belga, cseh, francia, lengyel, magyar stb. állampolgárságú üldözöttei tehát joggal igényellhetik kéréseik orvoslását, anyagi és erkölcsi kártalanításukat a Német Szövetségi Köztársaság államától, illetve hatóságaitól, amely az előbb említett egyezményekben a Német Birodalom által a náciizmus üldözötteinek okozott károk helyreállítására vonatkozó kötelezettséget elismerte.

IV.

A náci Németország nemzetközi jogi felelősségének megállapítása és az államok nemzetközi jogi felelősségére vonatkozó általános szabályok ismertetése után mindenek előtt azt kell vizsgálni, hogy a hitleri Harmadik Birodalom összeomlása után hogyan alakult a náciizmus üldözötteinek nyújtandó kártalanítás kérdése. Milyen jogi lehetőségek állottak és állanak fenn a náciizmus üldözöttei számára kártalanításuk tekintetében? A náciizmus által üldözött személyek óriási száma, az üldözésekkel kapcsolatban elkövetett bűncselekmények tömeges volta, sajátos jellege, sőt ezen túlmenően a fasiszta önkényuralom átkos örökségének, jogi maradványainak felszámolása speciális szabályozást igényelt. Ennek a szabályozásnak kellett volna biztosítani azt, hogy a hitleri Németország által elkövetett nemzetközi jogsértéseket orvosolják, s hogy ezek áldozatai megfelelő kártérítésben részesüljenek.

Németország feltétel nélküli megadását követően maguk a megszálló hatalmak hatóságai bocsátottak már ki olyan rendelkezéseket, amelyek az üldözöttektől elvett javak visszaadására vonatkoztak. Ezeket később a nyugat-német szövetségi törvényhozás is szabályozta. Ezen kívül a Német Szövetségi Köz-

³⁰ VERDROSS i. m. 305. p.

társaság egyes tagállamai is hoztak a náci bűnök jóvátételére irányuló kártérítési törvényeket,³¹ sőt az Egyesült Nemzetek Szervezetének Gazdasági és Szociális Tanácsa is foglalkozott a koncentrációs táborokat túlélte és különösen az ún. áldotmányos — álorvosi — kísérleteknek alávetett személyek helyzetével és ezzel kapcsolatban határozatokat hozott, amelyeknek figyelembevételétől a nyugatnémet kormány nem zárkozhatott el. 1951. július 25-én kormányhatározatban állapította meg, hogy a faji, vallási, világnézeti okokból vagy politikai meggyőződésük miatt üldözött és emberkísérleteknek alávetett külföldön élő áldozatok részére hatékony segítséget fog nyújtani.³²

Amikor a megszálló hatóságok Nyugat-Németországban a hatalmat fokozatosan a nyugatnémet hatóságoknak adták át, a nyugatnémet kormányzat a maga részéről vállalta, hogy a nácizmus áldozatainak javára szóló rendelkezéseket továbbra is fenntartja. 1952. május 26-án a nyugati megszálló hatalmak és a Német Szövetségi Köztársaság kormánya megállapodást kötöttek, amelyben az NSZK kötelezettséget vállalt a nácizmus üldözötteinek kártalanítására. (Ez a háborúból és a megszállásból eredő kérdések rendezéséről szóló szerződés.) Ennek a szerződésnek negyedik része foglalkozik a kártalanítással és „Entschädigung für Opfer nationalsozialistischen Verfolgung” címet viseli.

Bevezető pontja kifejezésre juttatja, hogy a Német Szövetségi Köztársaság elismeri kártalanítási kötelezettségét azon személyek iránt, akik politikai meggyőződés, faji, vallási vagy világnézeti okokból üldöztetést szenvedtek és ezáltal életükben, egészségükben, szabadságukban vagy vagyonukban károsodást szenvedtek és kijelenti, ezeknek a személyeknek megfelelő kártalanítást fog nyújtani.

Figyelemre méltó az egyezmény negyedik része első pontjában foglalt kötelezettségvállalás, mely a következőképpen hangzik:

„A beérkező kártérítési igények hatékony és gyorsított kezelésének és kielégítésének biztosítása az üldözött személyek csoportjaira vagy osztályaira való hátrányos megkülönböztetés nélkül.”³³

Rendkívül fontos a Német Szövetségi Köztársaság nemzetközi kötelezettség vállalásainak sorában a Szövetségi Köztársaság és Izrael állam között 1952. szeptember 10-én kelt megállapodás. A megállapodás mellékletét alkotó egyes számú hágai jegyzőkönyv első részének 18. pontja a következőket mondja ki: „A Szövetségi Köztársaság területén belül és azon kívül élő jogosultakat kártérítésjogi tekintetben egyenlő elbánásban kell részesíteni.”³⁴

³¹ L. BLESSIN—WILDEN: *Bundesrückerstattungsgesetz*. Kommentár. München und Berlin, 1958. C. H. Beck. 369—538. p.

³² „Die Bundesregierung ist unter Berücksichtigung der vorliegenden moralischen Verpflichtung bereit, auch solchen, jetzt im Ausland lebenden, aus Gründen der Rasse, des Glaubens, der Weltanschauung oder der politischen Überzeugung verfolgten Opfern von Menschenversuchen, denen mangels der Wohnsitzvoraussetzungen oder wegen Ablaufs der Anmeldefrist ein Wiedergutmachungsanspruch auf Grund der in den Ländern des Bundesgebietes geltenden Entschädigungsgesetze nicht zusteht, in besonderen Notfällen eine wirksame Hilfe zuteil werden zu lassen.

Opfer von Menschenversuchen, denen aus anderen Gründen ein Wiedergutmachungsanspruch nicht zusteht sollen von der Hilfe nicht ausgeschlossen sein, sofern ihnen unter gröblicher Missachtung der Menschenrechte ein dauernder Gesundheitsschaden zugefügt worden ist.”

³³ „Die wirksame und beschleunigte Behandlung und Entscheidung über einschlägige Entschädigungsansprüche und ihre Befriedigung ohne Diskriminierung irgendwelcher Gruppen oder Klassen verfolgten Personen sicherzustellen.”

³⁴ „Innerhalb und ausserhalb der Bundesrepublik lebende Berechtigte werden entschädigungsrechtlich gleich behandelt.”

A Német Szövetségi Köztársaság tehát elismerte, hogy a nemzetközi jog szabályai értelmében reá háruló felelősség alapján köteles a jogsértő cselekmények áldozatait kártérítésben részesíteni. A német szövetségi kormány a nyugati megszálló hatalmakkal, valamint Izrael állammal kötött egyezményeiben arra is kötelezte magát, hogy az üldözöttek kártalanítását gyorsan, hatékonyan és mindennemű diszkrimináció nélkül fogja megvalósítani.

Ha azonban a Német Szövetségi Köztársaság kártalanítási törvényeit, valamint hatóságainak a kártérítési kötelezettség tekintetében eddig követett magatartását vesszük vizsgálat alá, nyomban megállapíthatjuk, hogy a Német Szövetségi Köztársaság kormánya kártalanítási kötelezettségének csak részben vagy egyáltalán nem tett eleget és hogy üldözött és üldözött között hátrányos megkülönböztetéseket alkalmazott.

Számos, a náciizmus üldözötteinek kártalanításával kapcsolatos részlet-szabályozás³⁵ után a nyugatnémet törvényhozás 1952. szeptember 18-án kiegészítő törvényt fogadott el a nemzeti szocialista üldözés áldozatainak kártalanításáról, melyet 1955. augusztus 10-én, majd 1956. június 29-én újból módosítottak és annak szövegét egységes szerkezetbe foglalva az utóbb említett időpontban újból közzétették.

Az 1956. június 29-i szövetségi kártalanítási törvény (BEG) 1. cikke szerint náci üldözés áldozatának (üldözöttnek) minősül az, akit a nemzeti szocialista kényszer-rendszabályok politikai beállítottsága miatt, vagy faji, vallási, illetőleg világnézeti okokból üldöztek és aki ennek következtében életében, testi épségében, egészségében, szabadságában, tulajdonában, vagyonában, élethívátásában vagy gazdasági érvényesülésében kárt szenvedett.

Az említett kártalanítási törvény azonban nem általános érvényű, nem az üldözöttekre általában, hanem csupán a náciizmus német üldözötteinek kártalanítására irányul, illetőleg olyan üldözöttek kártalanítására, akik Németországgal területi kapcsolatban vannak vagy voltak.

A kártalanítási törvényben meghatározott igényjogosult személyek tehát a náciizmus üldözötteinek számszerűleg csak egy részét teszik ki, hiszen a fasiszta német kormány hatalma a háború folyamán messze túlterjedt az 1937-es határokon és áldozatai nagy részének nem volt területi kapcsolata a háború előtti Németországgal, hanem azok más európai országok állampolgárai közül kerültek ki. Éppen ezért a kártérítési törvény megjelenésének évében, azaz 1956-ban nyolc európai ország (Belgium, Dánia, Franciaország, Görögország, Nagy-Britannia, Luxemburg, Hollandia, Norvégia) olyan kívánságokat terjesztett a szövetségi kormány elé, amelyek a törvény által előírt lakó- vagy tartózkodási hely feltételeivel nem rendelkező üldözöttek kártalanítására irányultak. (Később még néhány további állam, az előbbiekhöz hasonlóan európai tőkés országok, jelentettek be hasonló kívánságokat.) A szövetségi kormány „beható vizsgálat után” és „a kérdés emberi jelentőségének tudatában”³⁶ a szóbanforgó államokkal tárgyalásokba bocsátkozott és a náciizmus üldözötteinek kártalanítására vonatkozóan több megállapodást kötött, amely az egyes államoktól, pontosabban az ott élő üldözöttek számától függően, jelentős — Franciaország

³⁵ BLESSIN—WILDEN: *Bundesentschädigungsgesetze*. Kommentár. 2. Auflage. München und Berlin, 1957. C. H. Beck. 1175. és köv. p.

³⁶ L. az 1961. június 2-án az NSZK és az Olasz Köztársaság között a náciizmus üldözötteinek kártalanítása tárgyában kötött nemzetközi egyezmény indokolását. Deutscher Bundestag 4. Wahlperiode. Drucksache IV/438. Bonn. 30, 5, 1962.

esetében pl. 400 millió nyugatnémet márka — kártalanítás kifizetésére vonatkozott.³⁷

A szerződések által megállapított kártérítési összegek azon idegen (francia, belga, dán stb.) állampolgárok javára szólnak, akik faji, vallási vagy világnézeti okokból nemzeti szocialista üldöztetésnek voltak kitéve és az üldöztetés következtében szabadságukban vagy egészségükben károsodást szenvedtek, továbbá az ilyen üldözések következtében elhunytak hozzátartozói javára. A szóbanforgó szerződések nem érintik a szerződő felek állampolgárainak a német kártalanítási törvények alapján fennálló jogait.

A Német Szövetségi Köztársaság kormánya által kötött fentebb említett egyezmények tehát maguk is bebizonyítják, hogy az 1956. június 29-i szövetségi kártalanítási törvény a náciizmus idején ténylegesen üldözött és kárt szenvedett személyeknek csak kis részére vonatkozik és ezért további jogszabályokra és intézkedésekre volt, illetőleg van szükség, amelyek az üldözötteknek a törvény által figyelmen kívül hagyott széles köreit is átfogják. Teljesen rendezetlen maradt ugyanis a közép- és keleteurópai országokban üldözött személyek kártalanítása, holott köztudomású, hogy az üldözöttek és az áldozatok száma Közép- és Keleteurópa országaiban jóval nagyobb volt, mint Nyugat-Európában.

Éppen ezért kell nyomatékosan felhívni a figyelmet arra a körülményre, hogy már az 1956-os szövetségi kártalanítási törvény az igényjogosultak körét a közép- és keleteurópai országok állama polgárainak vonatkozásában tovább korlátozta, sőt gyakorlatilag teljességgel kizárta. A törvény 4.§-ának első bekezdése 1. pont c. alpontja ugyanis kimondta, hogy igényjogosult az „aki 1952. december 31-e előtt kivándorolt, deportáltatott vagy kiutasított és akinek legutolsó lakóhelye vagy állandó tartózkodási helye olyan területen volt, amely 1937. december 31-én a Német Birodalomhoz tartozott, ha csak az igény elbírálásának időpontjában lakóhelye vagy állandó tartózkodási helye olyan területen van, amelynek kormányával a Német Szövetségi Köztársaság nem tart fenn diplomáciai kapcsolatot.”

Ez a rendelkezés tehát hátrányos megkülönböztetést — diszkriminációt — jelent a volt üldözöttek olyan csoportjaival szemben, amelyek a Német Szövetségi Köztársasággal diplomáciai kapcsolatban nem álló országokban élnek. Az ilyen diszkriminatív rendelkezések alkalmazása ellentétben áll a Szövetségi Köztársaság fentebb említett nemzetközi megállapodásaival. Igaz ugyan, hogy a törvény 239.§-a felhatalmazást ad a kormány számára, hogy a náci üldözés áldozatainak, károsultjainak olyan csoportjaival, akiknek nincs kapcsolatuk a törvény hatályosságú területével, a méltányosság alapján globális rendezést létesítsen.³⁸ Az említett cikk célja, hogy azokban az országokban élő cso-

³⁷ Az NSZK kormánya a náciizmus üldözötteinek kártalanítására vonatkozóan az alábbi megállapodásokat kötötte: Luxemburggal 1959. július 11-én 18 millió, Norvégiával 1959. augusztus 7-én 60 millió, Dániával 1959. augusztus 24-én 16 millió, Görögországgal 1960. március 18-án 115 millió, Hollandiával 1960. július 8-án 280 millió, Belgiummal 1960. szeptember 28-án 80 millió, Svájcgal 1961. június 29-én 10 millió, Franciaországgal 1961. július 15-én 400 millió, Olaszországgal 1961. július 2-án 40 millió, Ausztriával 1961. november 27-én 95 millió nyugatnémet márka és végül Nagy-Britanniával 1964. június 9-én 1 millió angol font kártalanítás kifizetéséről.

³⁸ „Die Bundesregierung wird ermächtigt, mit Personengruppen, deren Schädigung auf die Verfolgungsgründe des § 1 zurückzuführen ist, die aber keine räumliche Beziehung zum Geltungsbereich dieses Gesetzes haben und auch nicht nach § 149 bis 166 anspruchsberechtigt sind, Globalregelungen über die Gewährung von Leistungen im Wege des Härteausgleichs zu treffen. Der Achte und Neunte Abschnitt dieses Gesetzes finden keine Anwendung.

portok vonatkozásában is, amelyekben a Német Szövetségi Köztársaságnak nincs diplomáciai kapcsolata, fennálljon a kártalanítás lehetősége, ennek megvalósítását azonban a szövetségi kormány diszkréciójára bízva, korlátlan lehetőséget adva ezáltal a további diszkrimináció számára.

Ugyancsak több részletszabályozás után jelent meg 1957. július 18-án az ún. szövetségi tulajdonvisszaállítási törvény, a Bundesrückerstattungsgesetz (BRÜG). Ez a törvény azonban szintén hátrányos megkülönböztetésben részesíti a nácizmusnak azokat az üldözötteit, akik az NSZK-val diplomáciai kapcsolatban nem álló országokban élnek. A tulajdonvisszaállítási törvény 45.§-ának 1. bekezdése ugyanis a kártérítési összeg kifizetését attól teszi függővé, vajjon az igényjogosult lakóhelyének, illetőleg tartózkodási helyének államával a szövetségi kormány tart-e fenn diplomáciai kapcsolatot.³⁹ Ugyanennek a szakasznak 2. bekezdése szintén lehetővé teszi, hogy a szövetségi kormány az említett rendelkezés alól kivételt tegyen,⁴⁰ vagyis a szövetségi kormány kártalanítás szempontjából egyes országokat úgy kezelhet, mintha azokkal diplomáciai kapcsolatban állanak, ennek megvalósítását azonban ismét csak a szövetségi kormány tetszésére bízva, annak diszkrécionális hatáskörébe utalja.

A Német Szövetségi Köztársaság tulajdonvisszaállítási törvénye a diplomáciai klauzula alkalmazása folytán is — éppúgy, miként a szövetségi kártalanítási törvény — ellentétben áll a szövetségi kormánynak a nácizmus üldözötteinek kártalanítása tekintetében általánosan fennálló kötelezettségével és ellentétben áll a Szövetségi Köztársaság Alkotmányával is. A Szövetségi Alkotmány 3.§-ának 1. bekezdése ugyanis kimondja, hogy „a törvény előtt mindenki egyenlő”, ugyanezen cikk 2. bekezdésében pedig azt is leszögezi, hogy „senkit sem szabad neme, leszármazása, faja, nyelve, hazája, hite, vallási vagy politikai meggyőződése miatt hátrányban részesíteni.” Az ún. lakóhely-elmélet és annak kapcsán a diplomáciai záradék alkalmazása viszont nem más, mint diszkrimináció alkalmazása a nácizmus üldözötteinek egyes csoportjaival szemben, éspedig hazájuk miatt. Nem helytálló az a német részről felhozott ellenvetés, hogy a tulajdonelvonás miatti kártérítés kifizetésének megtagadásából adódó hátrány az igényjogosultat nem hazája miatt, hanem amiatt éri, hogy lakóhelyének államával a Szövetségi Köztársaság kormánya nem tart fenn diplomáciai kapcsolatot,⁴¹ mivel a megkülönböztetés alapja lényegében mégiscsak az igényjogosult állama, és az emberek általános szabályként abban az államban tartózkodnak, amelynek polgárai, tehát a diszkrimináció hazájuk miatt éri őket.⁴² Az az érv sem fogadható el, miszerint nem a kártérítési igény elutasításáról van szó, hanem csupán a kifizetés felfüggesztéséről mindaddig, amíg az igényjogosult tartózkodási helyének állama és a szövetségi kormány között

³⁹ „Ansprüche nach diesem Gesetz werden nicht befriedigt, solange der Berechtigte seinen Wohnsitz oder dauernden Aufenthalt in Gebieten hat, mit deren Regierungen die Bundesrepublik Deutschland keine diplomatischen Beziehungen unterhält.”

⁴⁰ „Die Bundesregierung kann bestimmen, welche Staaten, mit deren Regierungen die Bundesrepublik Deutschland keine diplomatischen Beziehungen unterhält, behandelt werden, als ob mit ihnen diplomatische Beziehungen unterhalten würden.”

⁴¹ L. BLESSIN—WILDEN: *Bundesrückerstattungsgesetz*. 303. p.

⁴² A Német Szövetségi Alkotmánybíróság döntése (BVerfG, v. 27. 6. 61 — 1. BvL. 17/58/I BvL. 20/58.), bár nem állapítja meg minden kétséget kizáróan a szövetségi kártalanítási törvénybe foglalt diplomáciai klauzula alkotmányellenességét, alkotmányellenesnek minősíti ezzel kapcsolatban a kártérítési igények elismerésének előfeltételéül szolgáló különböző időpontok (Stichtage) megállapítását mondván, hogy azok az NSZK területéről kivándorlók egyes csoportjaival szemben megengedhetetlen diszkriminációt jelentenek.

nem létesül diplomáciai kapcsolat. A kártérítési összeg kifizetésének bizonyítalan időre való felfüggesztése ugyanis az idős és beteg üldözöttek részére — márpedig többségük ebbe a kategóriába tartozik — a kártérítés végleges elvesztését jelentheti, amellet pedig olyan felfüggesztő feltételekről van szó, amelynek bekövetkezését az egyes igényjogosultak nem tudják előmozdítani vagy befolyásolni.

Az ún. diplomáciai záradékkal kapcsolatban meg kell állapítanunk, hogy az a tény, miszerint az NSZK és a közép-európai szocialista országok többsége között a mai napig sincs rendszeres diplomáciai kapcsolat, nem a szocialista országok elutasító magatartásának következménye, hanem a bonni kormányzatnak róható fel. A szocialista országok ugyanis a maguk részéről készek normalizálni kapcsolataikat a Német Szövetségi Köztársasággal.

Ez a kérdés azonban már túlhaladja a nácizmus üldözötteinek nyújtandó kártalanítás problémáját, de minden esetre le kell szögeznünk, hogy amikor az NSZK hatóságai vonakodnak kártalanítani a nácizmusnak azokat az üldözötteit, akik Magyarországon élnek a diplomáciai záradékokra való hivatkozással, olyan akadályra hivatkoznak, amelyet saját maguk idéztek elő. A kártérítési kötelezettség teljesítésének ezen az alapon való megtagadása nyilvánvalóan ellentétes a nemzetközi joggal, és a kötelezettségek jóhiszemű teljesítésének elvébe⁴³ ütközik. Éppen ezért semmiképpen sem mentesítheti és nem is mentesíti a Német Szövetségi Köztársaság kormányát fennálló nemzetközi kötelezettségeinek teljesítése alól.

Ennek ellenére az újabb nyugatnémet jogalkotás, a szövetségi tulajdonvisszaállítási törvény 1964. október 2-i módosításai változatlanul tartalmazzák az ún. diplomáciai klauzulát. Amennyiben a kártérítési igények bejelentésének körét kiszélesítik vagy újabb határidőket állapítanak meg, de a már előbb tárgyalt BRÜG törvényben foglalt diszkriminatív jellegű rendelkezéseket fenn tartják.⁴⁴

A szövetségi kártérítési törvény 1965. szeptember 14-én kelt második módosítása, az ún. zárótörvény (BEG Schlussgesetz) 4. pontja nem tartalmazza ugyan a fentebb idézett diplomáciai megszorítást, viszont a törvény szövegébe új 238/a §-t illesztettek, mely a következőképpen hangzik: „E törvény értelmében kártérítés iránti igény csak akkor áll fenn, ha a jogosultnak a döntés időpontjában olyan államban van lakóhelye vagy állandó tartózkodási helye, amelyekkel a Német Szövetségi Köztársaság e törvény életbelépésének időpontjában vagy 1963. január 1-én diplomáciai kapcsolatot tartott fenn”.⁴⁵

Ez a rendelkezés az előbb említetteknel szigorúbb megszorítást tartalmaz, mivel a későbbi időpontban létesülő diplomáciai kapcsolat sem biztosítja a

⁴³ Az ENSZ Alapokmánya csupán a nemzetközi jog általánosan elismert elvét szögezi le és fogalmazza meg új formában, amikor második cikkének második bekezdésében kimondja: „A szervezet összes tagjai abból a célból, hogy a tagságból eredő jogokat és előnyöket mindannyiuk számára biztosítsák, kötelesek a jelen Alapokmányban vállalt kötelezettségeiket jóhiszeműen teljesíteni.” A nemzetközi jogi kötelezettségek jóhiszemű teljesítésének elve nemcsak az ENSZ tagjaira, hanem valamennyi államra, a nemzetközi jog valamennyi alanyára vonatkozik.

⁴⁴ Diszkriminációs tendencia nyilvánul meg pl. a tulajdonvisszaállítási törvény 1965. május 14-én kelt végrehajtási utasításában, melynek 1—3-ig §-ai rendelkezéseket tartalmaznak a németek által megszállt nyugati országokban elvett lakásberendezések után járó kártérítésre vonatkozólag, míg a 4—6 §-ok a megszállt, illetőleg bekebelezett területeken elvett ékszerek és nemesfém tárgyak után járó kártérítést szabályozza. Nem sorolja fel a törvény a megszállt területek között Magyarországot sem, holott kétségtelen, — amint ezt a tanulmány II. részében hivatalos okmányok alapján kifejtettük — hogy 1944. március 19-től az ország felszabadításáig német katonai megszállás alatt állott.

jogosult részére a kártérítési igény kielégítését. Ugyanakkor e cikk 3. bekezdése tartalmazza az eredeti tulajdonvisszaállítási törvény 45. §-a 2. bekezdésében foglalt rendelkezést, miszerint „a szövetségi kormány megállapíthatja, hogy mely államokat, amelyekkel a Szövetségi Köztársaság az 1. bekezdésben említett időpontokban nem állott diplomáciai kapcsolatban, kell úgy tekinteni, mintha velük diplomáciai kapcsolatban állott volna.” Mindez nyilvánvalóvá teszi a szövetségi kormányzatnak azt a törekvését, hogy az üldözötteknek nyújtandó kártérítést a jogi kötelezettségek köréből kikapcsolja, attól távolálló mérlegelésektől tegye függővé és az üldözöttek szenvedéseit politikai manőverekre, diplomáciai alkudozásokra használja fel.

A fentebb kifejezetekből világosan kitűnik, hogy a Német Szövetségi Köztársaság kormánya nem teljesíti megfelelően azokat a kötelezettségeket, amelyek reá, mint a hitleri Harmadik Birodalom kormánya által okozott nemzetközi jogsértések kártalanítására kötelezett államra hárulnak a nácizmus üldözötteinek kártalanítása terén, azaz hogy az üldözötteket hatékony és gyors kártalanításban fogja részesíteni mindennemű hátrányos megkülönböztetés nélkül.

Láthattuk, hogy a szövetségi kormány vállalt kötelezettségeivel ellentétben-különbséget tett üldözött és üldözött között aszerint, hogy milyen országban lakik, illetőleg, hogy mely államnak polgára. Ezt bizonyítják az üldözöttek kártalanításának szabályozása értelmében kiadott jogszabályok is. Jóllehet e jogszabályok lehetőséget adnak a diszkrimináció fő eszközének, az ún. diplomáciai záradéknak a mellőzésére, ezt a szövetségi kormány diszkrecionárius jogkörébe utalják. A szövetségi kormány e téren követett gyakorlata ismét csak hátrányos megkülönböztetéseket tesz a Magyarországon élő igényjogosultak terhére. A szövetségi kormánynak ez a magatartása ellentétben áll a nemzetközi szokásjog általánosan elismert szabályaival, valamint a Német Szövetségi Köztársaság által megkötött nemzetközi szerződések egyes rendelkezéseivel is. A szövetségi kormány, illetőleg szervei egyes esetekben a törvényben kapott felhatalmazás alapján kivételt tettek a diplomáciai záradék alkalmazása alól. A nyugatnémet hatóságok következtelen magatartása a diplomáciai záradékra épített álláspont jogi tarthatatlanságának, valamint annak folyamánya, hogy a Német Szövetségi Kormány az üldözöttek kártalanításának kérdését ezzel összefüggésben nem lévő politikai problémákkal kapcsolja össze.

V.

A hitleri Németország hatóságai a II. világháborút közvetlenül megelőző időben és különösen a háború folyamán nemzetközi deliktumok egész sorát követték el. Ezek közé tartozott az emberek faji, vallási, világnézeti stb. okokból történt üldözése is. Magyarország 1944. március 19-én német katonai megszállás alá került, és az azt követő üldözéseket, amelyeknek több százezer áldozata volt, a Magyarországon ténylegesen hatalmat gyakorló fasiszta német kor-

⁴⁵ „Anspruch auf Entschädigung nach diesem Gesetz besteht nur, wenn der Berechtigte im Zeitpunkt der Entscheidung seinen Wohnsitz oder dauernden Aufenthalt in Staaten hat, mit denen die Bundesrepublik Deutschland bei Inkrafttreten dieses Gesetzes oder am 1. Januar 1963 diplomatische Beziehungen unterhalten hat. Bei juristischen Personen, Anstalten oder Personenvereinigungen oder deren Rechts- oder Zwechnachfolger tritt an die Stelle des Wohnsitzes der Sitz und an die Stelle des dauernden Aufenthaltes der Ort der Verwaltung.” Bundesgesetzblatt Teil I. 1965. Nr. 52. 1965. 1333. p.

mány utasítására, német szervek irányításával és közvetlen részvételével hajtották végre. A nácizmus üldözötteinek okozott sérelmek kártérítését nemzetközi szerződésekben a Német Szövetségi Köztársaság vállalta. A Német Szövetségi Köztársaság a nemzetközi megállapodásokban azt is vállalta, hogy ez a kártalanítás gyors lesz, hatékony és az üldözöttek egyes csoportjaival szemben semmiféle hátrányos megkülönböztetést nem fog alkalmazni. E nemzetközi szerződésekben vállalt kártérítési kötelezettség, valamint az ezek alapján létesített NSZK-beli törvények egymással ellentétben állnak.

A Német Szövetségi Köztársaság kormánya által hozott belső kártalanítási jogszabályokban ugyanis diszkriminációt alkalmaznak a Magyarországon élő volt üldözöttekkel szemben. A diszkrimináció fő eszköze az ún. diplomáciai klauzula, amely szerint nem részesülhetnek kártalanításban azok az üldözöttek, akik olyan államban laknak vagy tartózkodnak állandó jelleggel, amelyekkel a Német Szövetségi Köztársaság kormánya nem áll diplomáciai kapcsolatban. A jogszabályok e klauzula mellőzését a szövetségi kormány diszkrecionárius hatáskörébe utalják, további diszkriminációra adva lehetőséget.

A fenti fejtegetésekkel természetesen távolról sem merítettük ki a nácizmus magyarországi üldözötteinek kártalanításával kapcsolatos nemzetközi jogi kérdéseket, amelyeknek teljes tisztázása egy rövid tanulmány keretében amúgysem lett volna megoldható. Eddigi megállapításaink csupán a problémakör vázlatát jelentik, amelynek egyes pontjaira, e pontok részletesebb kifejtésére a közeljövőben esetleg még visszatérünk.

QUELQUES QUESTIONS DE DROIT INTERNATIONAL RELATIVES AU DÉDOMMAGEMENT DES VICTIMES DU NAZISME EN HONGRIE

Géza Herczegh

(Résumé)

Dans les temps précédant immédiatement la deuxième guerre mondiale et surtout pendant la guerre, les autorités de l'Allemagne hitlérienne ont commis toute une série de délits internationaux. Parmi ces délits il faut compter également la persécution des hommes à cause de leur race, de leur religion ou de leurs opinions. La responsabilité de ces actes contraires au droit international incombe à l'Allemagne hitlérienne.

Le 19 mars 1944 la Hongrie a été occupée par des troupes allemandes et les persécutions consécutives, dont les victimes se comptent par plusieurs centaines de mille, ont été exécutés par ordre du gouvernement allemand, ayant exercé de fait le pouvoir suprême en Hongrie et avec la participation directes d'organes allemands. C'est donc le gouvernement allemand, qui doit réputé responsable, conformément au droit international, de ces actes, comme il l'était des persécutions dans les territoires provisoirement occupés des Etats qui se trouvaient en état de guerre avec l'Allemagne.

Toute violation des normes du droit international comporte une obligation de réparer. Aussi l'Allemagne, conformément aux principes généraux du droit international coutumier est-elle obligée de dédommager convenablement les victimes de ses actes contraires au droit international. Le gouvernement de la République Fédérale Allemande s'est obligé dans plusieurs conventions internationales de fournir un dédommagement rapide et efficace et de n'appliquer aucune discrimination désavantageuse à certaines catégories des victimes des persécutions.

Or, le gouvernement de la République Fédérale Allemande n'a pas exécuté ces obligations qu'il avait assumées en ce sens et les règles de droit internes adoptées au sujet des dédommagements et les mesures prises par différentes autorités de l'Allemagne occidentale appliquent une discrimination au préjudice des victimes des persécutions domiciliées ou qui séjournent d'une façon permanente dans un Etat, avec lequel le gouvernement de la République Fédérale Allemande n'entretient pas des relations diplomatiques. Les règles de droit remettent à l'appréciation discrétionnaire du gouvernement fédéral la possibilité d'omettre l'application de cette clause.

НЕКОТОРЫЕ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ МАТЕРИАЛЬНОГО ВОЗМЕЩЕНИЯ, ПРЕДОСТАВЛЯЕМОГО ВЕНГЕРСКИМ ГРАЖДАНАМ, ПРЕСЛЕДОВАВШИМСЯ ФАШИЗМОМ

Геза Херцег

Резюме

1. Власти гитлеровской Германии в период, непосредственно предшествовавший второй мировой войне и особенно во время войны совершили целый ряд международных деликтов, сюда входило и преследование людей по расовой причине, по причинам религиозной принадлежности и, мировоззрения и т. д. За совершение этих действий, противоречащих международному праву, ответственность падает на гитлеровскую Германию.

2. Венгрия 19 марта 1944 года была оккупирована войсками гитлеровской Германии и преследования, последующие за этим, которые имели несколько сотен тысяч жертв, осуществлялись по приказу германского правительства, представляющего действительную власть в Венгрии, при непосредственном участии немецких органов. Таким же образом за эти действия несет международно-правовую ответственность германское правительство как и за те преследования, которые имели место на временно оккупированной территории государств, находившихся в состоянии войны с Германией.

3. Любое нарушение международного права содержит в себе обязательство репарации. Германия обязана возместить ущерб жертвам своих действий, противоречащих международному праву по общим принципам международного обычного права. Прави-

тельство Германской Федеративной Республики принимало на себя в нескольких международных соглашениях обязательства на то, что возмещение ущерба будет быстрым, эффективным и не будут применять никаких неблагоприятных дискриминационных мер в отношении отдельных групп преследуемых.

4. Но правительство Германской Федеративной Республики не выполнило своего обязательства и как законодательные акты и возмещении ущерба внутри страны, так и действия различных западно-германских властей применяют дискриминацию в отношении бывших преследуемых лиц, проживающих в социалистических странах, в том числе и в Венгской Народной Республике. Главным средством дискриминации является так называемая дипломатическая клаузула, согласно которой не могут получить возмещение ущерба те преследуемые, которые проживают или находятся на постоянном месте жительства в таких государствах, с которыми правительство Федеративной Республики Германии не имеет дипломатических отношений. Законодательные акты обход этой клаузулы закрепляют в дискрециональной компетенции федеративного правительства.